

שובר שוויון

כוחן של מחנכות הכיתה
בקידום שוויון הזדמנויות

תפיסה
עצמית

זהות, שייכות
ומקום במרחב
הבית ספרי

אקלים
וביטחון

בתי הספר היסודיים מתמודדים עם הפערים הגדלים והולכים בין תלמידים. תקופת הקורונה ומלחמת "חרבות ברזל" החריפו התמודדות זו. נייר זה ממפה תחומים שזוהו כבעלי השפעה מדידה, מובהקת ומשמעותית על הנושא. תחומים אלו הוכחו כאפקטיביים ביותר "בהזזת המחט" ואפשרו צמצום פערים מדיד ונרחב. תחומים בהם מחנכות הכיתה הן דמויות מפתח.

שוויון הזדמנויות קובע כי כל אדם זכאי להזדמנות שווה למימוש עצמי וכלכלי, ללא תלות ברקע האישי שלו. אי השוויון כיום גורם לכך שתלמידים מתקשים לצלוח את נקודת המוצא שלהם ולממש את הפוטנציאל הגלום בהם. במצב של חוסר שוויון, נקודת המוצא של התלמידים הופכת להיות המנבא המוביל ביכולת שלהם להצליח ולהביא תוצאות. למערכת החינוך יכולת השפעה וגישור על פערים. כאשר מנוע החינוך פועל בצורה תקינה, שוויון הזדמנויות בא לידי ביטוי בשני פרמטרים:

- בית הספר מגשר על פערים בנקודת הכניסה הנובעים ממשתני הרקע.
- מימוש פוטנציאל ללא קשר למשתני הרקע.

במסגרת פעולות הקרן, ביקשנו למצוא את התחומים, הפעולות והמהלכים, המממשים את עיקרון שוויון ההזדמנויות בחינוך. הכוונה לאיתור בפועל של פעולות ומהלכים שמשפיעים באופן מובהק ואפקטיבי על תוצאות, בהן למרות נקודת המוצא של התלמידים – הושגה הצלחה ברורה, העומדת ברף הכללי כמנבאת הצלחה עתידית. לשם כך, התקיים תהליך חקר מאומץ אשר כלל סקירה של מחקרי ביג-דאטה ומטא אנליזטות מתרבויות שונות ומחקר של פעולות מהארץ והעולם.

המחקרים העידו כי ישנם הקשרים חזקים בין מספר תחומים ובין היכולת להשיג תוצאות, לצמצם פערים ולהגביר שוויון הזדמנויות למרות נקודת מוצא מאתגרת.

תהליך החקר חשף שעל מנת לאפשר לתלמידים מרקעים שונים ונקודות פתיחה שונות להגיע להישגים הנדרשים לפתיחת דלתות, לאפשרויות אקדמיות, להזדמנויות תעסוקתיות, למימוש עצמי, למסלולים סלקטיביים, לבחירה משמעותית של תחומי לימוד מגוונים, להתמקמות ולהתקדמות בהם - נדרשת עשייה שיטתית ומשמעותית בתחומים שאינם רק לימוד תחומי דעת.

בתי ספר רבים מתמקדים ולעיתים אף מסתפקים בפיתוח כישורים קוגניטיביים, בהעברת ידע ומיומנויות ובהוראת תחומי הדעת השונים.

התפיסה גורסת למעשה שכדי שתתקיים למידה, תמיד ובמיוחד בתנאים מאתגרים - יש לייצר תשתית - עליה ניתן לבנות את המהלכים ההכרחיים להתמודדות עם האתגרים שמביאה למידה.

התמודדות עם למידה אינה קשורה רק לתחום הדעת - אלא לתשתית רגשית-חברתית ותרבותית עימה מגיעים תלמידים למלאכת הלמידה, החקר, ולהתמודדות עם אתגרי חשיבה ודעת. תשתית זו מושפעת מהיבטים סמויים מן העין: היבטים רגשיים, חברתיים ותרבותיים. תשתית הלמידה הנדרשת היא כזו המתמודדת עם היבטים סמויים אלה. יצירת תשתית זו ללמידה ולצמיחה יכולה להתקיים באמצעות 3 תחומים מרכזיים, אשר מרביתם נמצאים בתחומי העשייה וההשפעה של מחנכות הכיתה.

לתפיסתנו, אלו לא עוד 'רצף משימות', אלא מהות ולב התפקיד - לייצר את התשתית עליה יכולה להתקיים למידה על מנת להביא למימוש הפוטנציאל הגלום בכל ילד וילדה.

3 תחומי השפעה שנמצאו כמשפיעים על שוויון הזדמנויות הם:

3. אקלים וביטחון

2. זהות, שייכות ומקום במרחב הבית ספרי

1. תפיסה עצמית

זרקור על מחקר קיראבו ג'קסון (2018)

הממצאים

- השפעתם של מורים על הישגים קוגניטיביים היא רק חלק קטן מהאופן בו הם משפיעים על תלמידיהם.
- זיהוי קבוצת מורים שנוסף על היותם בעלי ערך בהעלאת הישגים, העניקה ללומדים ערך שבא לידי ביטוי בתחומים נוספים.
- תלמידים שלמדו אצל קבוצת המורים את היו בעלי סיכוי גבוה יותר להגיע לבי"ס, להימנע מהשעיות, להעלות את ממוצע הציונים שלהם בכל המקצועות ולעלות כיתה.

המחקר

- המחקר עסק בהשפעתם של מורים על תלמידים.
- נמדדה השפעה משמעותית בתחומים כגון: יכולת הסתגלות, איפוק, מוטיבציה.
- נבחנה אפקטיביות של מורים - לא רק בהקשר של עמידה במבחנים סטנדרטיים.
- נבדקו - נוכחות, השעיה, מעבר סדיר משנה לשנה, וממוצע ציונים כללי.

נבחנו 400,000 תלמידים בשנים 2005-2011

"מורים אלו העבירו לתלמידים מסרים עמוקים על שייכות, קשר, יכולת והזדמנות, באופן שהשפיע על התנהגותם של תלמידים... המורים עוררו מוטיבציה אצל התלמידים להתמיד לאורך זמן כאשר הם נתקלו בקשיים, ולהפגין חוסן רב יותר נוכח אין ספור תסכולים ומכשולים".

תפיסה עצמית

תפיסה עצמית היא האופן שבו האדם תופס את יכולותיו, חולשותיו, עמדותיו וערכיו. נמצאו קשרים חזקים בין תפיסה עצמית והיכולת להשיג תוצאות ולשבור נקודת מוצא. תפיסה עצמית יכולה להשתנות באמצעות תודעה, כלים ועשייה מכוונת וממוקדת.

מבין שלל התחומים הנכללים בתפיסה עצמית, מופו 4 תחומים בעלי השפעה מכרעת וחזקה במיוחד על היכולת לשבור נקודת מוצא ולהשיג הצלחה בעלת פוטנציאל תרגום למוביליות חברתית.

התחומים הם:

1. תחושת מסוגלות

2. תמונת עתיד

3. דפוס חשיבה מתפתח

4. מוטיבציה

1. תחושת מסוגלות

מסוגלות עצמית מוגדרת כאמונה ביכולת לבצע משימות, להתמודד עם אתגרים ולקבל החלטות בהתאם.

ישנם מספר מקורות וגורמים לגיבוש תחושת מסוגלות עצמית:

התנסות אישית - תוצאות של התנסויות קודמות הצלחות וכישלונות.

צפייה באחרים - התבוננות ולימוד מתוך חיקוי, צפייה בהתנסות מוצלחת של אחר הדומה לי.

שכנוע מילולי - שכנוע משמעותי כאשר המשכנע נתפס כאמין, בעל ידע ומיומן.

עוררות ריגשית - עוררות ריגשית גבוהה (כגון מתח נפשי) מורידה מתחושת המסוגלות.

ציפיות הסביבה - הציפייה מאנשים בעלי משמעות באשר ליכולת של תלמיד משפיעה על תפיסת המסוגלות, המוטיבציה ויכולת הביצוע (אפקט פיגמליון).

מסוגלות עצמית נמצאה כמנבא העקבי ביותר של התנהגות לימודית והישגים.

המחקרים מעידים על חשיבותה של מסוגלות עצמית ומצביעים על מספר קשרים בין תחושת מסוגלות להצלחה.

בין אלה:

✓ נמצא קשר מובהק בין תחושת מסוגלות עצמית גבוהה, ובין חשיבה חיובית, הערכה עצמית והצבת מטרות גבוהות.

✓ אופטימיות ומסוגלות עצמית הם משאבים אישיים המכילים הערכה לגבי העתיד והינם בעלי השפעה על תפקוד תלמידים ויכולתם להשיג הישגים.

✓ תחושת המסוגלות העצמית של הפרט משפיעים על המוטיבציה לביצוע משימות וללימודים, המאמץ וההתמדה.

הקשרים החזקים ביותר שנמצאו במחקר ובשטח מחברים בין תפיסת מסוגלות עצמית, בין הקניית כלים ומיומנויות ובין הצבת מטרות ברורות ודרך ברורה ופרקטית להשגתם. שלושת אלה יחד מהווים תמהיל אפקטיבי מובהק להשגת תוצאות בקרב כלל האוכלוסיות, ובאוכלוסיות מודרות בפרט.

2. תמונת עתיד

תמונת עתיד מתייחסת ליכולתם של התלמידים לדמיין עתיד השונה מהנקודה בה הם נמצאים כיום, היא עוסקת בעצמי האפשרי ולא בעצמי הקיים ברגע זה. זוהי היכולת של התלמידים להסתכל אל העתיד להבין ולהאמין שיש להם עתיד, ושלא הכל הוא "כאן ועכשיו".

בהקשר לתמונת עתיד ישנם מספר מושגי מפתח:

העצמי האפשרי - חלק בתפיסה העצמית. הממוקד בעתיד ובאפשרויות העתידיות של האדם. של מי הוא עשוי, רוצה ושואף להיות. זה משמעותי יותר מ'דמיון שטחי' של מה ילד רוצה להיות.

הרחבה אקטיבית ומודעת - פיתוח תמונת עתיד אופטימית המעזה לחלום ולדמיין עתיד טוב יותר, הצלחות ושבירת גבולות קיימים. תמונה המגבירה את המוטיבציה ואת תחושת המסוגלות העצמית (שכן אם יש סיכוי למימוש חלום כזה אם יש סיכוי שהוא בהישג יד, אזי כדאי לעבוד קשה עבורו).

תהליכים - לא רק עיסוק בדמיון 'שטחי' של מה הילד רוצה להיות, אלא תהליכים המחזקים את האוריינטציה בהווה שתוביל לשם. תהליכים אלה כוללים: איתור חוזקות ויכולות בילדים, דרכים, פעולות, חיזוק חשיפה להזדמנויות, התנסות, משוב חיובי, הצבת מטרות, התמדה, הכרה והוקרה.

מחקרים מראים שהדימוי שיש לאדם על עצמו בעתיד וחלומותיו לגבי עתידו יכולים לסייע לו להתמודד בצורה טובה יותר עם ההווה. הדבר מתרחש כיוון שהאמונות והחלומות משפיעים על המוטיבציה ועל תחושת המסוגלות, ועל החלטות ופעולות בהווה. בנוסף:

✓ נמצא קשר משמעותי בין תפיסת מסוגלות והיכולת לפיתוח תמונת עתיד.

✓ נמצא קשר חזק בין מוטיבציה, תחושת מסוגלות ו"עצמי אפשרי", שהוא החלק בתפיסה העצמית שממוקד בעתיד ובאפשרויות העתידיות של האדם - של מי הוא עשוי, רוצה ושואף להיות.

✓ הרחבה אקטיבית ומודעת של העצמי האפשרי ופיתוח תמונת עתיד אופטימית המעזה לחלום, ולדמיין עתיד טוב יותר, הצלחות ושבירת גבולות קיימים - מגבירה את המוטיבציה ואת תחושת המסוגלות העצמית.

זוגה החלוס / שנואית כהן-אוסף
פרפר בן יוס שאל פרפר בן יוחיים:
"עך איצה זוגה עפות הכנפיים?"
ענה פרפר בן יוחיים לפרפר בן יוס:
"זוגה הכנפיים הוא זוגה החלוס"

3. דפוס חשיבה מתפתח

מכלול ההנחות, אמונות ותפיסות של הילד הקובע את האופן בו הוא מסתכל על דברים, מפרש מצבים ומגיב אליהם. החוקרת קרול דוויק מצאה שהנקודה החשובה ביותר ביכולת להניע תלמידים היא איזו גישה התלמיד מאמץ לעצמו. לגישה זו השפעה עמוקה על הדרך בה הילד מתנהל. בנוסף, הגישה מבחינה בין הילדים שמשיגים מטרות ובין אלה שלא. קיימת חשיבות רבה לסיבות ולפרשנות שאנו מייחסים להצלחות ולכישלונות שלנו. בהקשר זה, מחקרה מראה כי ניתן לחלק אנשים ל-2 קבוצות מרכזיות:

בעלי דפוס חשיבה מקובע FIXED MINDSET / בעלי דפוס חשיבה מתפתח GROWTH MINDSET

דפוס חשיבה מקובע הוא המרחב בו אמונותיו של האדם מרוכזות סביב הרעיון כי יכולותיו הבסיסיות הן יכולות נתונות, קבועות, ואינן ניתנות לשינוי ופיתוח (לדוגמא אינטליגנציה וכישרון).

לעומת **דפוס חשיבה מתפתח**, שהוא מרחב, בו אמונותיו של האדם מרוכזות סביב הרעיון, כי באמצעות מאמץ ולמידה, ניתן לפתח ולטפח יכולות בסיסיות, כגון אינטליגנציה וכישרון. בעלי גישה זו רואים באתגרים הזדמנות מצוינת ללמוד דברים חדשים ולפתח מיומנויות קיימות.

זרקור על מחקר

קרול דוויק (2006), דפוס חשיבה מתפתח:

התוצאות

- הילדים בקבוצה הראשונה שקיבלה פיבדק על האינטליגנציה שלהם בחרו יותר במבחן הקל בעוד הקבוצה שקיבלה פיבדק על המאמץ שלהם בחרו יותר במבחן הקשה.
- אח"כ נתנו לכל הילדים מבחן קשה ולא מותאם לגילם בכדי לבדוק את תגובתם. הקבוצה הראשונה התייאשו מהר מאוד, בעוד הקבוצה השנייה השקיעה יותר בניסיון לפתור את המבחן ואף חלק דיווחו שנהנו מהאתגר.
- בשלב האחרון של המחקר נתנו לכל הילדים מבחן באותה רמת קושי כמו המבחן הראשון. בקבוצה הראשונה היה ציון נמוך ב-20% לעומת המבחן הראשון. בקבוצה השנייה היה ציון גבוה ב-30% מהמבחן הראשון שעשו.

המחקר

- מחקר על ילדים בני 10, חלוקה ל-2 קבוצות שקיבלו את אותו המבחן (שהיה מותאם לגילם).
- קבוצה אחת קיבלה פיבדק חיובי על האינטליגנציה שלהם והקבוצה השנייה קיבלה פיבדק על המאמץ שלהם.
- לאחר מכן נתנו לילדים לבצע מבחן נוסף, הם יכלו לבחור בין מבחן קל למבחן מאתגר יותר.

כיצד מפתחים דפוס חשיבה מתפתח?

ככל שתלמידים יאמינו שידע וחכמה הם תוצאה של מאמץ מתמשך ועבודה קשה ולא תוצאה של יכולת מולדת ובלתי משתנה, כך סביר יותר שהם יתמידו במטלות לאורך זמן, ויעמדו בהצלחה באתגרים הצפויים להם. שכשחלמים ילדים על המוח וכיצד הוא גדל בעקבות למידה ומאמץ, הם נמצאים בסבירות גבוהה יותר להתמיד ולהשקיע, וזאת מכיוון שהם אינם רואים בכישלון דבר קבוע.

התובנות שבאמצעותן יוכלו התלמידים לאמץ תפיסה של חשיבה מתפתחת:

- ✓ למידה במהותה היא - תהליך יצירה של קשרים חדשים במוח.
- ✓ המשמעות האמיתית של תרגול, זהו תהליך של ביסוס וחיזוק הקשרים שנוצרו בלמידה.
- ✓ אם אתה לא משתפר, זה לא מפני שאין לך יכולת, אלא מפני שלא השתמשת בטכניקות תרגול מתאימות.
- ✓ אם נכשלת במבחן, זה לא מפני שאת טיפשה, אלא מפני שעדיין לא רכשת רשת קשרים חזקה מספיק במוח בנושא זה. (THE POWER OF NOT YET*)
- ✓ הסיבה שקשה לך ללמוד משהו חדש, היא לא מפני שאתה לא חכם, אלא מפני שיצירת קשרים חדשים היא תהליך ארוך, הכרוך במאמץ רב.
- ✓ כאשר אתה חוזר על מחשבה שוב ושוב (ולא משנה אם היא חיובית או שלילית), אתה מתחיל לקבע אותה כאמת, עד שהיא הופכת לאמונה.
- ✓ אתה יכול לבחור את המחשבות שלך, את האמונות שלך, ולהפוך להיות האדם שאתה רוצה להיות.
- ✓ המוח שלך הוא כמו שריר הוא גדל ומתפתח בהתאם לאופן שבו שאתה משתמש בו. השתמש בו נכון.

THE POWER OF NOT YET

חוקרים ביקשו ללמוד ב"ס בו הייתה הצלחה גדולה מאוד של תלמידים שהתחילו בנקודת פתיחה מאתגרת. אחת התופעות המרתקות שהם מצאו - היא שבמבחנים לא מוצלחים המורים לא כתבו ציון נמוך במיוחד או את המילה נכשל, אלא "עדיין לא". הנקודה שבוטאה במבחן לא מקבעת אותם - היא נקודה בדרך. אתם תגיעו - כרגע עדיין לא. יש עוד עבודה. הלך רוח זה ליווה את כלל העשייה החינוכית בית הספר.

זרקור על מחקר

פול טאף - איך ילדים מצליחים? (2012)

מה השפיע על התוצאות?

- "לימדתי אותם להפריד בינם ובין הטעות"...
- **"להפסיד זה משהו שקורה בעולם ולא תכונת אישיות"**
- לימוד תוך התכתבות עם הצלחות וטעויות.
- הוכחה אקטיבית שזיהוי ותיקון מובילים להצלחה.
- יצרה מרחב של שייכות, ביטחון עצמי ותחושת מסוגלות ומטרה.

סיפור המקרה

המורה אליזבט שפיגל לימדה שחמט קבוצת תלמידי חטיבה ענייה בברוקלין. הובילה להבסת נבחרות של ב"ס יוקרתיים פרטיים ולזכות באליפויות ארציות.

4. מוטיבציה

מערך של אמונות ורגשות המשפיעים ומכוונים התנהגות. הרצון להשקיע זמן ומאמץ בפעילות מסוימת גם כשהדבר כרוך בקושי, מחירים גבוהים ואי הצלחות.

מוטיבציה היא תוצר של 2 אלמנטים:

הנעה פנימית (אינטרינזית) - גורמים תוך אישיים, מחשבות ורגשות הקשורים בסיפוק ומשמעות. עשייה הנובעת ממניעים פנימיים וכחות מאינטרס חיצוני. נחשבת באופן כללי להנעה יציבה יותר.

הנעה חיצונית (אקסטרינזית) - מניעים הקשורים לגורמים סביבתיים שאינם תלויים באדם או לפעולה, כמו הרצון לקבל תגמול או הרצון להימנע מעונש. נחשבת מהירה יותר, אך לא יציבה וכחות משפיעה לאורך זמן. מושפעת מהתנהגות מורים ותלמידים אחרים המתסכלים או תומכים בצרכי הפרט.

המוטיבציה של האדם להגיע להישגים מותנית בשני גורמים: הערכת האדם את סיכוייו להצליח ומידת החשיבות של ההצלחה בעיניו. המידה בה האדם מעריך את סיכויי הצלחתו מושפעת רבות מהערכתו העצמית, אשר התגבשה לאור ניסיון העבר שלו. אדם אשר אינו מאמין שיש ביכולתו להצליח יימנע מראש מלהשקיע את המאמצים הדרושים, מתוך תחושה של ייאוש.

המוטיבציה של האדם לביצוע פעולה מושפעת משני ממדים:

עוצמה - מידת הרצון להשקיע בפעילות רלוונטית.

תחושת אוטונומיה - המידה בה רצון זה נובע מבחירה שהיחיד יכול להבין ולהזדהות עימה או כמבוסס על כפייה חיצונית נטולת צידוק.

על פי אבי עשור (טיפוח מוטיבציה פנימית ללמידה בבית הספר, 2001), בהקשר של מוטיבציה ללמידה, ישנם ארבעה צרכים בסיסיים שצריכים להתקיים בבית הספר:

צורך בקשר - חשוב לי להרגיש שתלמידים ומורים בבי"ס אוהבים אותי, רוצים בקרבותי ואינם נדחים ממני.

צורך בבטחון ושייכות - אני רוצה להיות חלק מקבוצה ומקום המגינים עלי מפגיעות פיזיות ורגשיות

צורך בתחושת מסוגלות - חשוב לי להרגיש שאני מסוגל להתמודד היטב עם נושאים ומשימות לימודיות, אתלטיות ואחרות

צורך באוטונומיה - חשוב לי להרגיש שלא כופים עלי ושהפעולות העיקריות שלי בבי"ס הן מעניינות או חשובות; חשוב לי למצוא נושאים ופעילויות שיעניינו אותי ויעזרו לי לענות על השאלה: "מי אני?"

זהות, שייכות ומקום במרחב הבית ספרי

מחקרים מצאו קשר מובהק ועקבי בין יצירת מרחב ומקום מכבד ונוכח של זהויות התלמידים והרקע התרבותי ממנו באו לבין היכולת להשיג הישגים גבוהים בקרב תלמידים מאוכלוסיות מודרות. הכרה חברתית של המערכת בתרבויות השונות של הילדים כבעלות ערך, מסייעת ליצירת תחושת שייכות, תהליכי עיצוב זהות בריאים ומופחתי קונפליקט. כאשר אלה חסרים, ומתקיימת העדר הכרה, הדבר מקשה על השתלבות, ביטחון, שייכות ותחושה אקטיבית של מיקוד שליטה חיובי.

בתחום הזהות והשייכות והמקום במרחב הבית ספרי מופו ארבעה תחומים בעלי השפעה:

1. הדרה

2. הנכחה חברתית בבית ספר

3. תרבות ופדגוגיה רגישת תרבות

1. הדרה

שוליות חברתית אינה רק מחסור גשמי במשאבים חומריים אלא גם חוויית הדרה המתבטאת בדחיקה לשוליים של קבוצות.

דחיקה זו מונעת השתתפות מלאה ופעילה וקושי בהשתלבות בזירות רלוונטיות לחיים. תלמידים בהדרה בעלי פוטנציאל תקין ויכולת גבוהה להצלחה עלולים להיות לכודים ב'דפוס כישלון מתמשך' מעצם מיקומם בקבוצה שאין לה מקום ראוי במרחב הבית ספרי.

מחקרים הוכיחו כי להדרה חברתית ('שוליות') בגין מעמד כלכלי, עדתי, לאומי או אחר, השפעות והשלכות על תפקוד אנשים בחברה.

ישנו קשר מובהק ועקבי בין יצירת מרחב מכבד ונוכח של זהויות התלמידים והרקע התרבותי ממנו באו לבין היכולת להשיג הישגים גבוהים בקרב תלמידים מאוכלוסיות מודרות.

2. הנכחה חברתית בבית ספר

הנכחה של זהויות ותרבויות כבעלות ערך ומקום בקולקטיב נמצאו כבעלי השפעה על מיצוי פוטנציאל אישי ומצוינות.

מחקרים בנושא מלמדים על הקשר בין הנכחה חברתית לבין הצלחה בלימודים, בין הממצאים:

✓ ישנו קשר מובהק ועקבי בין יצירת מרחב מכבד ונוכח של זהויות התלמידים והרקע התרבותי ממנו באו לבין היכולת להשיג הישגים גבוהים בקרב תלמידים מאוכלוסיות מודרות.

✓ הכרה חברתית של המערכת בזהויות התלמידים בנכסי התרבויות שלהם כבעלי ערך, מסייעת ליצירת תחושת שייכות, תהליכי עיצוב זהות בריאים, מופחתי קונפליקט והגברת מוטיבציה. בכך מסייעת הכרה חברתית בהשגת תוצאות.

✓ הממשק בין הסביבה הלימודית לבין הסביבה הביתית והשכונתית הוא חיוני להצלחת הילדים. מזעור המתח והקונפליקט ביניהם מסייע לילדים להיתרם ביתר שאת ממה שיש למערכת להציע.

✓ תלמידים המחוברים לזהותם, מודעים לה ואינם נמצאים בקונפליקט בין זהותם ובין מסרים גלויים וסמויים של ב"ס ביחס לזהותם - הפגינו ביטחון רב יותר ותחושת שליטה כנימית על סיכויי הצלחתם.

✓ במקומות בהם הושג שינוי חיובי במערכות חינוך מרובות תרבויות וזהויות - תלמידים והורים מכלל התרבויות זכו למקום מכובד, תחושת שייכות וערך במרחב הבית ספרי ובתוכנית הלימודים.

3. תרבות ופדגוגיה רגישת תרבות

תרבות היא החומרה של המוח: מידע סמוי והנחות לא מודעות המגדירות את תפיסת עולמנו.

המוח משתמש במידע תרבותי כדי לצקת משמעות לאירועי היומיום. אם אנו רוצים לסייע ללומדים להיות מעורבים בתהליכי חשיבה רבים יותר מסדר גבוה, עלינו להגיע אליהם דרך המבנים הקוגניטיביים שלהם ולפתח הוראה ופדגוגיה רגישות מבחינת תרבותית.

אדמונד (2015) אמר במחקרו כי תבניות מנטליות הנמצאות ברובד העמוק ביותר של האדם, מסווגות אירועים שונים כאיומים או כאירועים מיטיבים. איום על הרובד התרבותי הזה בהגדרה העצמית שלנו יכול להוביל עד כדי שוק תרבותי, המצית את מנגנון 'הילחם-או-ברח'.

תלמידים המחוברים לזהותם, מודעים לה ואינם נמצאים בקונפליקט בינה ובין מסרים גלויים וסמויים של בי"ס ביחס אליה, הפגינו ביטחון רב יותר ותחושת שליטה פנימית על סיכויי הצלחתם. הנכחה של זהויות ותרבויות כבעלות ערך ומקום בקולקטיב נמצאו כבעלי השפעה על מיצוי פוטנציאל אישי ומצוינות. במקומות בהם הושג שינוי חיובי במערכות חינוך מרובות תרבויות וזהויות, תלמידים והורים מכלל התרבויות זכו למקום מכובד, תחושת שייכות וערך במרחב הבית ספרי ובתוכנית הלימודים.

באשר לחינוך וללמידה, אמר אדמונד, כי ביכולתו של איש חינוך לזהות ביטויים תרבותיים של למידה ויצירת משמעות ולהיענות להם באופן חיובי ומועיל, וכן להשתמש בידע תרבותי כדי לחבר ידע קודם של תלמיד עם ידע חדש.

פדגוגיה רגישת תרבות רואה בתרבות כמקור מרכזי לצמיחה וליצירת מוטיבציה לימודית. תפקידם של המורים בהקשר זה הוא להיות מודעים, בעלי ידע ורגישות לתרבות התלמידים. מחקרים בהקשר זה אומרים:

✓ כדי לתת מענה הולם לילדים על המורים להיות לומדים בעצמם. על התרבויות וארצות המקור של הילדים והמשפחות ואיך הם מגדירים את עצמם" (TOUGH, 2016).

✓ "על המורים לאמן את עצמם להשהות שיפוטיות, הטיות והנחות יסוד" (צ'ארלס, 2019).

✓ "ניהול כיתה רגיש תרבות עוסק בצורך של המורים לפתח ידע, מיומנויות ועמדות שיאפשרו להם ללמד ילדים מרקעים שונים, אתניים, לשוניים, ומעמדיים מגוונים" (ויינשטיין, 2003, ברטולום, 2009).

✓ "ניהול כיתה רגיש תרבות עוסק בצורך של המורים לפתח ידע, מיומנויות ועמדות שיאפשרו להם ללמד ילדים מרקעים שונים, אתניים, לשוניים, ומעמדיים מגוונים. מורים יכולים ליצור בכיתות מיקרו אקלים שמנותק מהאקלים החיצוני בסביבות החיים של ילדים ובני נוער מודרים." (ויינשטיין, 2003, ברטולום, 2009).

✓ "במצואות בה בי"ס עדיין מכוונים להעלאת הישגים באמצעות התמקדות בלימוד של תחום הידע בלבד, ללא התייחסות לרקע של התלמידים - בהינתן קושי, בצר להם, פונים אנשי חינוך לערוצים של משמעת וענישה. "הסלמה והחמרה של עונשים איננה אפקטיבית ואינה פותרת את הבעיה לטווח ארוך. העונשים אינם משיגים דבר ואף מזיקים." (איים של ביטחון - בי"ס כמקור של תקווה לילדים שחיים בעוני, 2022, אבני ראשה).

פדגוגיה שהיא לא רגישה לתרבות, שלא מבנה שעצם האמירה יכול להוות בסיס לעצירה או פגיעה או תקיפה, מייצרת אצל התלמידים עצירה וקושי להצליח.

אקלים וביטחון

אקלים בית ספרי מתייחס לאווירה ולסביבת העבודה של המסגרת החינוכית.

ישנם 2 ממדים דומיננטיים המאפיינים את החוויה של קהילת בית הספר והינם בעלי קשר מובהק עם השגת תוצאות של תלמידים במיוחד מרקע מוחלש:

1. בטחון פסיכולוגי - האמונה המשותפת שבטוח בקבוצה לבוא לידי ביטוי, להתנהג בטבעיות, לקחת סיכונים אישיים, להשתתף ולהתנסות.

2. אקלים - מורכב משני מרכיבים:

יחסים בין אישיים - כבוד הדדי ואמפטיה, תמיכה חברתית בקרב תלמידים ומבוגרים, מידת הקשב והאמון שרוכשים המבוגרים המשמעותיים ביכולתם של ילדים להצליח, מידת האכפתיות המופגנת כלפי התלמידים. נמצא קשר מובהק בין אקלים חיובי ופיתוח תחושת מסוגלות בקרב תלמידים ובין היכולת להשיג תוצאות והישגים לימודיים. נמצא קשר מובהק בין אקלים חיובי ופיתוח תחושת מסוגלות בקרב תלמידים ובין היכולת להשיג תוצאות בהישגים לימודיים, במיוחד בבי"ס המכילים תלמידים מאוכלוסיות מוחלשות.

ביטחון - תחושת ביטחון אישי במרחב הבית ספרי. פיזי, פסיכולוגי, רגשי. בהירות הכללים והנורמות והוגנותם. המידה בה תלמידים חשים בהעדר איום או אי נוחות נוכח שייכות לקבוצה מסוימת, מראה או שונות.

תחושת ביטחון אישי במרחב הבית ספרי באים לידי ביטוי בחוקים ונורמות, בהירות הכללים והוגנותם כלפי כלל הקבוצות והפרטים, תחושת ביטחון פיזית ופסיכולוגית, תחושת ביטחון ריגשית חברתית. הביטחון בא לידי ביטוי במידה בה תלמידים חשים בהעדר איום או אי נוחות נוכח שייכות לקבוצה מסוימת, מגבלה, מראה, או שונות.

נמצא קשר בין תחושת ביטחון והיכולת להיות באזורי הנוחות המיטביים ללמידה. ילדים מרקע מבוסס יותר מושפעים פחות ממה שהם חושבים שמורים חושבים עליהם. עבור ילדים מרקע מוחלש - השאלות "מה המורה חושבת עלי", "כמה זה הוגן", "האם אני מסוגל" מעצבת לטוב ולרע באופן יותר מהותי את חווית הלמידה.

זרקור על מחקר

יגר ועמיתים (2014), 'מבחן הדבקית'

המצאים

- בקבוצת האפרו אמריקאים, בעלי אמון נמוך ביותר בבי"ס: 82% מהקבוצה עם 'הדבקית המאמינה' הגישו עבודה חוזרת לעומת 0% בקבוצת הביקורת.
- החוקרים סיכמו את המחקר: "ההתערבויות הרגיעו את הדריכות ועצרו את השפעתו של חוסר האמון...הן יצרו בועה שבה ציפיות מהמערכת הלא הוגנת פחות רלוונטיות...שילוב מסרים מעין זה בחוויית היום-יום - יצר חוויה ברר קיימא".

המחקר

- תלמידים כתבו עבודה - וקיבלו הזדמנות לתקן ולהגיש שוב. המורים נתבקשו לכתוב הערות משמעותיות ועשירות.
- חוקרים הדביקו אקראית 2 סוגי פתקיות לעבודות: "אני כותבת לך כדי שיהיה לך משוב על העבודה" "אני כותבת לך הערות אלו כי יש לי ציפיות גבוהות ממך ואני משוכנעת שאתה יכול לעמוד בהן".

בהקשר לתחום אקלים ובטחון, מסקנות ממספר מחקרים:

- ✓ בתי ספר בהם ילדים החיים בעוני נמצאים בסיכון גבוה יותר לאקלים בית ספרי משובש, שאינו תורם ללמידה ואף משבש אותה.
- ✓ אבחון לא נכון של מקור התנהגויות מפריעות מוביל לבחירה משמעת וענישה במקום יצירת אקלים מאפשר למידה. (פרינגטון ועמיתים, 2012, OECD).
- ✓ מערכות יחסים משמעותיות בין מורים לתלמידים תורמות לעלייה במאמץ שהם משקיעים בלימודים.
- ✓ נמצא קשר חזק ומשמעותי בין כמות התלמידים שהתאמצו כמיטב יכולתם בלימודים (על פי הגדרתם) ובין תחושתם שלמורה איכפת מהם כאדם ושהם מכבדים אותם.
- ✓ למערכות יחסים קרובות של ילדים עם מורים יש תפקיד מפתח בלמידה בכיתה, בהגעה להישגים לימודיים, ובפיתוח יכולות רגשיות חברתיות. מערכת יחסים בין מורה לתלמידה הוא הבסיס לכל מה שמתרחש בכיתה ולתרבות הכיתתית.

לסיכום,

שוויון הזדמנויות נטוע ביכולתם של תלמידים ללמוד באקלים בטוח ומכבד, בתחושת מוגנות נטולת איומים, ביחס המושתת על כבוד אמפתיה, תמיכה והוגנות.

חיזוק שלושת התחומים הללו על ידי מחנכות הכיתה מהווה קרקע פורייה להתמודדות פרקטית עם צמצום פערים ושוויון הזדמנויות.

מחנכת הכיתה כמבוגר המשמעותי בהשפעה על שוויון הזדמנויות

מדוע מחנכת הכיתה כה משמעותית לתחומים אלה? בגילאי היסודי, התלמידים הם צעירים ומתוך כך תלויים במחנכת הכיתה. המחנכת מלמדת את רוב תחומי הדעת ונמצאת עם תלמידיה במשך רוב שעות היום. מחנכת הכיתה מצופה לדאוג לכלל ההיבטים הפדגוגיים, רגשיים, חברתיים של כיתתה הן כקבוצה והן כפרטים. המחנכת היא העוגן והצומת האסטרטגית אליה מתנקזים ציפיות, צרכים, בקשות, אתגרים קשיים, הצלחות ואכזבות מצד התלמידים, ההורים והמערכת. משמעותה של מחנכת בחינוך היסודי הינה במהות תפקידה כמבוגר המשמעותי והדומיננטי ביותר במערכת עבור הילדים. בכך היא מהווה גורם מפתח בהשפעה על עתידם וככזה שיש לו יכולת ליצר עימם קשר משמעותי. מיקומה הייחודי של מחנכת הכיתה במפגש שבין הבית-בית הספר והתלמיד, השעות בהם נמצאת עם תלמידיה ורכיבי תפקידה, מתכתבים בעוצמה עם שלושת תחומי ההשפעה. מרכזיותה בתחומים אלו הופכים אותה לבעלת פוטנציאל גדול להשפיע על צמצום פערים ושוויון הזדמנויות.

מחנכת הכיתה כקו הצלה של תלמידים מרקע מוחלש

בתי ספר וצוותים חינוכיים עומדים בחזית המאבק על עתידם של הילדים והם נושאים בגופם את הסגולות החשובות ביותר שהם יכולים להעניק להם - קשר. בכוחם לייצר מערכות יחסים משמעותיות הצומחות מראיית התלמיד כאדם שלם. מערכות יחסים אלה, מושתתות על הכרות מעמיקה ואוטנטית עם ההקשר התרבותי והמשפחתי של הילדים, ומשדרות מסר שלא רק אומר מילולית שמאמינים שהילדים יכולים, אלא מעביר את המסר הזה באופנים גלויים וסמויים. ע"פ מחקר של מכון אבני ראשה ("איים של בטחון", 2022), המכנה המשותף הרחב ביותר לתלמידים שנולדו לנסיבות חיים קשות ולמרות זאת הצליחו לפתח חוסן הוא קיומה של מערכת יחסים תומכת ויציבה עם מבוגר משמעותי אחד לפחות. בקרן רש"י ביקשו לבדוק מה הקשר בין מורים משמעותיים וקידום תלמידים לאורך זמן - חינוך המאפשר מוביליות חברתית. השאלה הייתה האם למורה יש תוספת ערך עבור תלמידים והוא גורם להצלחתם מעבר לתקופת בית הספר. את הבדיקה ביצעו במחקר BIG DATA באמצעות כלים חזקים לניתוח ולזיהוי גורמים המהווים מנופים או חסמים למוביליות חברתית. המחקר בוצע על מיליון תלמידים מכיתות ג-ח, ועד גילאי 28.

ממצאי המחקר הראו ששנת לימודים אחת עם מורה טוב משפיעה באופן משמעותי על עתיד הילדים. מחקרים נוספים מציגים עמדות דומות:

✓ מורים שהצליחו לייצר סביבה מזינה ומטפחת יצרו "יחידות טיפול נמרץ חינוכיות" ומפתחים בילדים כישורים שמסייעים להם להתמיד ולא להתיאש. (בר פארט, 1995).

✓ מורים משמעותיים הם דמויות מופת מרכזיות של ילדים מחוץ למעגל המשפחתי. הדבר אקוטי במיוחד כשמדובר בילדים מוחלשים. עבור ילדים שמורה משמעותי סייע בהשגת חוסן גבוה, הוא היה לא רק מקור לידע אלא גם דמות להזדהות והתייעצות. (וורנר, 2000).

✓ מחנכי כיתה הם מבוגרים משמעותיים עבור הילדים. המעורבות של מבוגר משמעותי בחינוך כוללת אפשרות למידה, אכפתיות ונוכחות עקבית בחיי היום יום. (הראל פיט, 2014).

✓ "מנהיגים בית סיפוריים וצוותיהם שרואים את הילדים מעבר לקשיים ולאתגרים שהחיים מזמנים להם ויוצרים עבורם סביבה בטוחה, מזינה ומצמיחה הם ארכיטקטים של חלומות. מצוידים בתפיסות ופרקטיקות מתאימות, אנשי חינוך יכולים להשפיע לטובה על חייהם של ילדים שמתמודדים עם נסיבות חיים מאתגרות, לטעת בהם אמונה עצמית. לטוות עבור הילדים אופק חיים שבו יוכלו לממש את יכולותיהם החד פעמיות ואת זכותם לבחור את מסלול החיים הרצוי להם" (טומילסון, 2016).

✓ לאיכות ולכמות האינטראקציות בין המחנכת לבין הילד השפעה מכרעת על התפתחות הרגשית, הקוגניטיבית והשפתית. למחנכת תפקיד מכריע ביצירת אקלים כיתתי מקרב והגדלת תחושת השייכות של התלמידים. אלו עשויים להעלות את המוטיבציה שלהם ללמידה ולרצון שלהם להפגין הישגים (Roorda et al 2019).

לסיים, אנו מאמינים שמחנכות יכולות לעשות את ההבדל. הן יכולות להשפיע מאוד. אין מדובר בעוד רצף רנדומלי של משימות אלא במהות ולב התפקיד: לייצר את התשתית עליה יכולה להתקיים למידה.

כדי שמחנכות תוכלנה לשאת ולממש תפיסה זו ולהוות סוכנות שינוי לקידום שוויון הזדמנויות - על המערכת כולה להתגייס ולאפשר תודעה, ידע, תפיסות, כלים, תשתיות ותמיכה.

אנו מאמינים כי על-ידי שיפור תפקודי מחנכת הכיתה, על-ידי חיבור של תודעה ומודעות יחד עם כלים, תשתיות ובעיקר פעולות של מחנכת עם כיתתה, מחנכות תוכלנה לשכר את שוויון ההזדמנויות המוענק לתלמידיהן. אמנם המחנכת היא המיישמת מול התלמידים - אך האתגר הוא של המערכת כולה.

זהות ושייכות:

- תפיסות ופרקטיקות חינוכיות בקרב הורים מהמעמד הבינוני-נמוך בישראל: הגירה, הון תרבותי והון חברתי - אלימלך אביבה, 2012
- עוני והדרה חברתית - אבני ראשה, 2021
- איים של ביטחון - אבני ראשה, 2021
- אילו מענים מציעות מערכות חינוך במדינות נבחרות לאתגר השונות בין תלמידים - היוזמה לחקר החינוך, גרינפלד יונה, לילך (2013)
- מחנכת הכיתה והשפעתה על מיצוי פוטנציאל וצמצום פערים ועל שוויון הזדמנויות - נועה לורבר הוס, מאי 2021
- בן שלום והורצ'יק 2000

- Coleman & Hoffer, 1987
- Lareau 200, 2003
- Harker, 1990
- Lamont & Lareau, 1988
- Wood, 2001
- budge & Parret, 2018
- Lott, 2001
- Fullan, 2002
- Hammond, 2015
- Gorski, 2017
- White, 2010
- Moran. 2013
- Hasla, 2009

אקלים ובטחון:

- ברקוביץ, רות, מור, הדס ואסטור. א. רון (2015), קשרים בין אקלים הכיתה ובית-הספר, היבטים חברתיים-כלכליים ואישוויון וזיקתם להישגים בלימודים, סקירה מוזמנת כחומר רקע לעבודת הצוות
- "אי שוויון וחינוך: קשרים בין גידול באי-שוויון חברתי-כלכלי לבין שוויון בהזדמנויות ובהישגים בחינוך" היזמה למחקר יישומי בחינוך.
- מהי למידה חברתית ריגשית - גילי לייבשור, אבני ראשה 2021
- שוויון הזדמנויות בחינוך - הכנסת - מרכז מחקר ומידע, 2001
- התאמת מערכת החינוך במאה ה- 21, אלי איזנברג ועומר זליבנסקי, 2019
- ניהול מצמיח: כיצד מצמיחים מוות חינוכי שמרגיש במיטבו ומתפקד היטב, אבני ראשה, 2022

- 2006 ;2009, Herrington & Harris; 2008, Winfree & Beach, Butler
- Wolfe & Haveman, 2001
- Ladson - Billings, 2006
- 2009, Cai & Kendziora, Spier, Osher e School National 2008, NSCC -Center)
- Bryk; 2013, Beller
- & ,Seitsinger, Shim, Felner, Brand 2003, Hutchison & Schagen; 2000, Welker & McEvoy; 2003, Dumas
- 2014, Kitsantas & Cheema
- McDonald & Mok 1994
- Haynes, Emmons & Ben-Avie 1997; Modin & Östberg, 2009
- 1963, Croft & Halpin
- 1997, Hannum & Hoy
- Dwyer, Osher 2012, Brown & Jimerson
- Eisenberg & Liberman, 2004
- Coan, J.A., Schaefer, H.S., & Davidson, R.J. (2006)

